

МОЛОДІ ВЧЕНІ

УДК 342.97

К. С. Гарбуз, аспірантка
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено визначенню компетенції та повноважень інституту нотаріату в Україні. Розглянуто питання щодо прав та обов'язків нотаріальної діяльності в Україні, визначено поняття «компетенція» та детально розглянуті повноваження інституту нотаріату в Україні. Проаналізовано законодавчі новели щодо реформування повноважень та компетенції нотаріуса в Україні.

Ключові слова: інститут нотаріату, компетенція, повноваження, права та обов'язки, нотаріальна діяльність.

Постановка проблеми. Визначення повноважень та компетенції нотаріальної діяльності є основою ефективного вчинення нотаріусами діяльності щодо захисту прав фізичних та юридичних осіб – основної функції інституту українського нотаріату. Нотаріус володіє широким колом наданих йому Законом України «Про нотаріат» [1] повноважень, прав та обов'язків, забезпечених організаційними, матеріальними, судовими гарантіями, здатний належним чином здійснювати публічну діяльність щодо захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При написанні цієї роботи були проаналізовані та використані праці та наукові статті таких вчених: В. В. Баранкової, Г. Ю. Гулевської, Н. В. Ільєвої, В. В. Комарова, В. М. Марченко, Л. Г. Павлової, К. І. Федорової, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, В. М. Черниша, К. І. Чижмарь, В. В. Яркова тощо.

Мета статті полягає в визначенні компетенції та повноважень нотаріальної діяльності в Україні та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в зазначеній сфері і практики його застосування.

Вклад основного матеріалу. Нотаріат розуміється як певна соціальна система. Відповідно, і організація цієї системи має охоплювати такі елементи, як мета її функціонування та відповідні завдання, передбачати групування завдань, на підставі чого виділення певних видів діяльності нотаріату, визначення організаційної структури управління нотаріатом та особливості її побудови за певними рівнями управління, розподіл відповідальності між посадовими особами нотаріату, формування певного організаційного клімату усередині кожної організаційної структури самого нотаріату (нотаріальної контори, нотаріального архіву тощо), проектування системи взаємозв'язків між структурами, уповноваженими управляти нотаріатом, а також усередині системи нотаріату, прогнозування можливих ризиків зниження ефективності управління нотаріатом та вироблення заходів щодо нівелювання негативного впливу цих ризиків.

Як зазначає П. Г. Хоменко, нотаріат в Україні – це правовий інститут, покликаний забезпечувати позасудову охорону та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад, а також держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій уповноваженими на те органами та посадовими особами [2].

В цьому визначенні наведені всі характерні риси нотаріату як правового інституту: позасудова охорона та захист прав і законних інтересів, безспірність правовідносин, щодо яких вчиняються нотаріальні дії, здійснення нотаріальних дій уповноваже-

ними на те органами та посадовими особами, а також функції нотаріату: охорони та захисту [3].

В юридичній літературі поняття компетенції тлумачиться по-різному. Аналіз юридичних наукових джерел дає підстави констатувати існування широкої розбіжності точок зору вчених-правників у трактуванні та поясненні цієї категорії. Такий стан речей обумовлюється переважно двома чинниками. По-перше, кожен науковець формулює власний авторський варіант тлумачення терміну «компетенція» відповідно до різнопланових завдань і цілей власного дослідження. По-друге, на сьогодні сама по собі категорія «компетенція» є законодавчо невизначеною, на що вже звертали увагу деякі науковці [4].

Проте у літературі в більшості випадків компетенція досліджується у контексті характеристики: а) органів державної влади (посадової особи); б) інших юридичних осіб. У загальному розумінні «компетенція» трактується як коло повноважень будь-якої організації, установи або особи [5] та походить від «взаємно-латинського *comptentia*, яке у свою чергу має в основі *compete* прагну», («відповідаю», «підходжу») [6].

Як справедливо зауважив Б. М. Лазарев, термін «компетенція» має два значення: перше, коло-яких певна особа чи особи мають знання («відають щось»), і друге повноважень (прав та обов'язків «відати чимось»), відповідно, може йтися про фактичну компетенцію та офіційну компетенцію органів і посадових осіб [7]. Категорія «компетенція» була сформульована лише на доктринальному рівні. Іноді в літературі, крім суто юридичного терміна «компетенція», можна зустріти також поняття «компетентність». У літературній мові воно означає обізнаність, здатність вирішувати питання певного характеру, показник знання [8]. За своїм змістом поняття «компетентність» не має нічого спільного з категорією «компетенція», що нами розглядається.

С. І. Ожегов визначає компетенцію у двох значеннях: як коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний, а також коло повноважень і прав [9]. На думку Ю. С. Шемшученка, компетенція являє собою сукупність встановлених в офіційно-юридичній або неюридичній формі прав та обов'язків будь-якого органу чи посадової особи, які визначають можливості цього органу чи посадової особи ухвалювати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходів відповідальності [10]. В. Ф. Погорілко визначає компетенцію як категорію, яка охоплює державно-владні повноваження того чи іншого органу, які визначаються на підставі встановлених законом чи іншим правовим актом предметів відання, прав та обов'язків, необхідних тому чи іншому державному органу для виконання його діяльності [11].

Особливість зазначених визначень полягає у тому, що вони характеризуються розмежуванням таких понять, як «повноваження», «права» та «обов'язки». Проте необхідно звернути увагу і на ту обставину, що деякі вчені під час визначення поняття компетенції не проводять різниці між такими категоріями, як «права», «обов'язки» та «повноваження». Наприклад, М. Ю. Тихомиров називає компетенцією сукупністю встановлених нормами правових прав та обов'язків (повноважень) органів, організацій і посадових осіб, а також осіб, що здійснюють управлінські функції [12].

Ю. О. Загуменна, у своїй монографії зазначає, що такі категорії, як «повноваження» та «юридичні права та обов'язки» необхідно розглядати як невід'ємні елементи компетенції. Зважаючи на це, слід також підкреслити, що компетенція як самостійне правове явище розкриває власну сутність через реалізацію «повноважень», «прав» та «обов'язків». Що стосується такої категорії, як «повноваження», то визначення цього поняття передбачає з'ясування низки його сутнісних ознак, пізнання котрих певною мірою дозволить охарактеризувати їх природу [13].

Слушною є думка Д. Н. Бахраха, який зазначає, що правовий статус складається з трьох блоків: 1) цільового, який визначає норми про цілі, завдання і функції та принципи діяльності; 2) організаційно-структурного, який складається з правових приписів, що регламентують порядок утворення, реорганізацію, ліквідацію органу, його структуру, лінійну і функціональну підпорядкованість; 3) компетенції, як сукупності владних повноважень і підвідомчості [14, с. 85].

Слід погодитись з вищенаведеним та до елементів публічно-правового статусу нотаріату доцільно віднести такі складові: 1) мета, завдання, функції, 2) організація діяльності, 3) компетенція та повноваження, 4) юридична відповідальність органів нотаріату. Зупинимось на розгляді компетенції та повноважень, як одного з елементу публічно-правового статусу органів нотаріату.

В Україні основним законодавчим актом, яким визначено компетенцію та повноваження нотаріальної діяльності, є Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року. Його положення конкретизовані іншими нормативно-правовими актами. Ст. 1 Закону України «Про нотаріат» визначено, що нотаріат – це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати беззаперечні права і факти, що мають юридичне значення, а також інший нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності [1, ст. 1].

Відповідно до розділу II Закону України «Про нотаріат» «Повноваження щодо вчинення нотаріальних дій» та статті 34 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси вчиняють такі нотаріальні дії:

- 1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо);
- 2) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;
- 5) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);
- 6) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися;
- 7) провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;
- 8) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса;
- 9) накладають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації;
- 9-1) накладають заборону щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до частини четвертої статті 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до зазначеного закону;
- 10) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 11) засвідчують справжність підпису на документах;
- 12) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 13) посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту;
- 14) посвідчують факт, що фізична особа є живою;
- 15) посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;
- 16) посвідчують час пред'явлення документів;
- 17) передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам;
- 18) приймають у депозит грошові суми та цінні папери;
- 19) вчиняють виконавчі написи;
- 20) вчиняють протести векселів;
- 21) вчиняють морські протести;
- 22) приймають на зберігання документи [1, ст. 34].

На нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом.

Права та обов'язки також становлять компетенційний блок публічно-правового статусу нотаріату. Необхідно підкреслити, що одні науковці відносять до компетенції певного органу права, обов'язки та відповідальність, інші – тільки права та обов'язки.

Разом з тим слід приєднатись до думки В. Б. Авер'янова і віднести до складу компетенції тільки права та обов'язки [15]. Права нотаріуса закріплені в ст. 4 Закону України

«Про нотаріат», а саме: витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, плату за вчинення інших дій, покладених на них відповідно до закону, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру. Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права [1, ст. 4].

Обов'язки нотаріусів, закріплені в ст. 5 Закону України «Про нотаріат»: здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам; вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції в областях, при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 29-1 Закону України «Про нотаріат», проходити підвищення кваліфікації; виконувати інші обов'язки, передбачені законом [1, ст. 5].

Але, нотаріат в Україні це система органів та посадових осіб, однак мова про права і обов'язки державних нотаріальних архівів та кантор в Законі України «Про нотаріат» не йде. Права й обов'язки зазначених органів, закріплені підзаконними нормативно-правовими актами, що є неприпустимим для правової та демократичної держави, коли мова йде про забезпечення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб тощо.

Провідне місце в визначенні повноважень нотаріуса займають також питання стосовно повноважень нотаріуса, як спеціального суб'єкта, на якого покладаються функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно, який має печатку такого реєстратора та здійснює повноваження відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». І тому на сьогодні одним із питань, яке потребує нагального вирішення, є вдосконалення єдиної системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, що забезпечило б належний захист прав фізичних та юридичних осіб на нерухоме майно.

Надавши нотаріусам повноваження державного реєстратора Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, нотаріусу надається можливість оперативно отримувати інформацію та здійснювати реєстрацію речових прав на нерухоме майно фізичних та юридичних осіб одночасно з вчиненням нотаріальної дії щодо цього майна шляхом отримання/внесення необхідних відомостей (записів) з/до вказаного реєстру.

Висновки. Отже, підсумовуючи, слід наголосити, що нотаріат це система органів і посадових осіб які відповідно до чинного законодавства, діють з визначеною законом метою, шляхом виконання певних повноважень та реалізуючи конкретні функції. Повноваження і функції нотаріату реалізуються шляхом діяльності його органів та посадових осіб, які набувають повноважень відповідно до компетенції нотаріальних органів України. За невиконання чи неналежне виконання повноважень органи нотаріату і посадові особи несуть юридичну відповідальність, відповідно до законодавства.

Список літератури

1. Про нотаріат [Електронний ресурс] : Закон України від 02.09.1993 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Сміян Л. С. Нотаріат в Україні: навч. посібник / [Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін, П. Г. Хоменко]; за ред. Ю. В. Нікітіна. — К. : КНТ, 2007. — 680 с.
3. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ільєва Наталія Василівна. — Харків, 2011. — 196 с.
4. Дзюба І. І. Адміністративно-правові засади діяльності Міністерства внутрішніх справ як центрального органу виконавчої влади України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ігор Ігорович Дзюба. — Х., 2010. — С. 42.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. — Т. 1 : А. — К. : Аконті, 2001. — С. 874.
6. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР ; О. С. Мельничука. — К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1975. — С. 345.
7. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации / Б. М. Лазарев ; АН СССР, Ин-т гос-ва и права. — М. : Юрид. лит., 1972. — С. 11.
8. Юридический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. — М. : Ин-т новой экономики, 2007. — 1152 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. — М. : Русск. язык, 1991. — С. 289.
10. Юридична енциклопедія : у 6 т. : Т. 3 / за ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : Українська енциклопедія, 1998. — С. 196.
11. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. — К. : Наук. думка, 2000. — С. 375.
12. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров ; под ред. М. Ю. Тихомирова. — М., 1998. — С. 206.
13. Загуменна Ю. О. Органи внутрішніх справ України як суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави: монографія / Юлія Олександрівна Загуменна; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О. М. — Харків, 2012. — 250 с.
14. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник / Д. Н. Бахрах. — М. : БЕК, 1996. — 284 с.
15. Авер'янов В. Б. Теоретичні засади вирішення проблем державного управління в Україні / В. Б. Авер'янов. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1995. — 24 с.

Стаття надійшла 11.11.2017 р.

Е. С. Гарбуз, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Украина

ОПРЕДЕЛЕНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ПОЛНОМОЧИЙ ИНСТИТУТА НОТАРИАТА В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена определению компетенции и полномочий института нотариата в Украине. Рассмотрены вопросы о правах и обязанностях нотариальной деятельности в Украине, определено понятие «компетенция» и подробно рассмотрены полномочия института нотариата в Украине. Проанализированы законодательные новеллы по реформированию полномочий и компетенции нотариуса в Украине.

Ключевые слова: институт нотариата, компетенция, полномочия, права и обязанности, нотариальная деятельность.

K. S. Garbyz, Postgraduate

Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

DEFINITION OF COMPETENCIES AND POWERS INSTITUTE OF NOTARY IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the definition of competence and authority of the institute of notary in Ukraine. The questions of rights and duties of notarial activity in Ukraine are considered, the concept of «competence» is defined and the powers of the institute of notary in Ukraine are considered in detail. The legislative short stories on reforming the powers and competence of a notary in Ukraine are analyzed.

Key words: institute of notary, competence, powers, rights and duties, notarial activity.